ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2024/ № 11

Termiz – 2024

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan.

Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.11.2024
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz
Rasmiy sayt:
www.philologicalresearch.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, *filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)*
Shoxista Maxmaraimova, *filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)*
O'ral Xoliyorov, *f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)*
Olmos Ulviy Binnatova, *f.f.d., professor (Ozarbayjon)*
Karl Rayxl, *f.f.d., professor (Germaniya)*
Vali Savash yelok, *f.f.d., professor (Turkiya)*
Dorota Silviya, *f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)*
Muslihiddin Muhiddinov, *f.f.d., professor (O'zbekiston)*
Ibodulla Mirzayev, *f.f.d., professor (O'zbekiston)*
Abdi Mamatov *f.f.d., professor (O'zbekiston)*
Suyun Karimov *f.f.d., professor (O'zbekiston)*
Muhammadxon Hakimov, *f.f.d., professor (O'zbekiston)*
Nafas Shodmonov *f.f.d., professor (O'zbekiston)*
Dilmurod Quronov, *f.f.d., professor (O'zbekiston)*
Murodqosim Abdiyev, *f.f.d., professor (O'zbekiston)*
Baxtiyor Mengliyev, *f.f.d., professor (O'zbekiston)*
Normat Yo'ldoshev, *f.f.d., dotsent (O'zbekiston)*
Abdulla Xudoyqulov, *f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)*
Bobonazar Murtazayev, *f.f.n., dotsent (O'zbekiston)*
Asqar Eshmo'minov, *f.f.d., dotsent (O'zbekiston)*
Obidjon Shofiyev, *f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)*
Zafar Umurqulov, *f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O'zbekiston)*
Nurali Amonturdiyev, *f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)*
Hakim Ahmedov, *f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)*
Ahad Shukurov, *f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)*
Eshnazar Jabborov, *f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)*
Abdumurod Arslonov, *f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)*
Sirojiddin Turdimurodov, *f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)*
Umida Raximova, *f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)*
Gulchehra Begmatova, *f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)*
Nargis Qurbonazarova, *f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)*
Muyassar Xolova, *f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)*
Shoira Omonturdiyeva, *f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)*
Sherzod Turdiqulov, *f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)*
Zaynura Qodirova, *f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)*
Humayun Nadim Muhammad, *f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)*
Dilrabo Ergasheva, *f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)*

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.11.2024
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100
Цена договорная
Заказ: 155
Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
www.philologicalresearch.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, *доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)*
Шохиста Махмараимова, *доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)*
Урал Холияров, *ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)*
Олмос Улвий Биннатова, *д.ф.н., профессор (Азербайджан)*
Карл Райхл, *д.ф.н., профессор (Германия)*
Вали Саваш Елок, *д.ф.н., профессор (Турция)*
Дорота Сильвия, *PhD, доцент (Польша)*
Муслихиддин Мухиддинов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Ибодулла Мирзаев, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Абди Маматов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Суюн Каримов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Мухаммадхон Хакимов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Нафас Шодмонов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Дилмурод Куронов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Мурадкасим Абдиев, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Бахтиёр Менглиев, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Нормат Юлдашев, *д.ф.н., доцент (Узбекистан)*
Абдулла Худайкулов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Бобоназар Муртазаев, *ф.ф.н., доцент (Узбекистан)*
Аскар Эшмуминов, *д.ф.н., доцент (Узбекистан)*
Обиджон Шофиев, *д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)*
Зафар Умуркулов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Нурали Амонтурдиев, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Хаким Ахмедов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Ахад Шукуров, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Эшназар Джаббаров, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Абдумурод Арслонов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Сирожиддин Турдимуродов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Умида Рахимова, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Гульчехра Бегматова, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Наргис Курбаназарова, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Муяссар Холова, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Шаира Амонтурдиева, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Шерзад Турдикулов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Зайнура Кадирова, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Хумаюн Надим Мухаммад, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Дильрабо Эргашева, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President`s Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.11.2024
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94
Offset printing. Offset paper
Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155

Printed at the
«Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
www.philologicalresearch.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, *doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)*
Shohista Makhmaraimova, *doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)*
Ural Kholiyorov, *PhD, associate professor (Uzbekistan)*
Olmos Ulviy Binnatova, *doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)*
Karl Rayxl, *doct.of philol. sciences, professor (Germany)*
Vali Salvash Elok, *doct. of philol. sciences, professor (Turkey)*
Dorota Silvia, *PhD, associate professor (Poland)*
Muslihiddin Mukhiddinov, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Ibodulla Mirzaev, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Abdi Mmatov, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Suyun Karimov, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Muhammadkhon Khakimov, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Nafas Shodmonov, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Dilmurod Kuronov, *doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Muradkasim Abdiyev, *doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Bakhtiyor Mengliev, *doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Normat Yuldashev, *doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)*
Abdulla Khudaykulov, *PhD (Uzbekistan)*
Bobonazar Murtazaev, *cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)*
Askar Eshmuminov, *doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)*
Obidjon Shofiev, *PhD, associate professor (Uzbekistan)*
Zafar Umurkulov, *PhD (Uzbekistan)*
Nurali Amonturdiev, *PhD (Uzbekistan)*
Hakim Akhmedov, *PhD (Uzbekistan)*
Ahad Shukurov, *PhD (Uzbekistan)*
Eshnazar Jabbarov, *PhD (Uzbekistan)*
Abdumurod Arslonov, *PhD (Uzbekistan)*
Sirojiddin Turdimurodov, *PhD (Uzbekistan)*
Umida Rakhimova, *PhD (Uzbekistan)*
Gulchekhra Begmatova, *PhD (Uzbekistan)*
Nargis Kurbanazarova, *PhD (Uzbekistan)*
Muyassar Kholova, *PhD (Uzbekistan)*
Shoira Omonturdiyeva, *PhD (Uzbekistan)*
Sherzod Turdikulov, *PhD (Uzbekistan)*
Zaynura Kadirova, *PhD (Uzbekistan)*
Humayun Nadim Muhammad, *PhD (Uzbekistan)*
Dilrabo Ergashova, *PhD (Uzbekistan)*

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

AMANOV ABDIJABBOR SATTAROVICH
Murakkab sintaktik tuzilmalar haqida 7

УСМОНОВА ШАҲОДАТ
Газета дискурсида таржима масаласи: Трансформацион таҳлил 11

XOLNAZAROV UMID ERKINOVICH
Tog‘ay Murod uslubiy bayonida antropomorf metaforalarning voqelanishi 16

BABAXANOVA DILAROM AXMATXANOVNA
Tilning mohiyati va vazifalarini yuzaga keltirishda uslubiyatning o‘rni 19

ИБАТОВА АМИРА ШАВКАТОВНА
Лексика – тилдаги барча сўзларнинг йиғиндиси 23

NABIYEVA RUSHANA JAMOL QIZI
O‘zbek tilidagi yangi oziq-ovqat o‘zlashmalarining leksikografik tavsifi masalalari:
Muammo va vazifalar 26

NABIYEVA PARVINA AKBARJANOVNA
Jahon tilshunosligida tezaurus tushunchasi va uning tadqiqi 30

MUXAMMADIYEV NODIR RUSTAMZODA
Qashqadaryo viloyati o‘zbek shevalariga fors-tojik
va arab tillaridan o‘zlashgan so‘zlar tahlili 35

ASATULLAYEVA DILNAVOZ JONDULLAYEVNA
Morfonologik hodisalar va ularning Buxoro viloyati o‘g‘uz shevalarida uchrashi 39

ABDULLAJONOVA MADINA TO‘LANBOY QIZI
Yozma nutq shakllanishi va rivojlanishining psixolingvistik tahlili 42

NAZARMATOVA KUMUSH FARHODOVNA
O‘zbek tilida komplimentlarning lingvopragmatik tahlili
(O‘. Hoshimovning «Ikki eshik orasi» asari misolida) 46

MUHSINJONOVA SHIRINOY ASLIDDIN QIZI
«Devonu lug‘otit-turk» asarida qo‘llangan taom nomlarining qiyosiy tadqiqi 50

MUKUMOV MAKHMUD KHUDAYBERDIEVICH
Lexical composition of scientific prose 53

НАТАЛЬЯ БАЗАРОВНА РАДЖАПОВА
Гендерная лексика в туркменском языке 56

МУНДАРИЖА

ТОЙЧИЕВА НАСИБАХОН СУРАНБАЕВНА
Сходства и различия в процессе формирования терминологии
бытовой лексики в узбекском и русском языках 58

BOBOMUROTOV FARRUKH,
DAVLYATOVA ELVIRA MURATOVNA
The problems of reconstruction aphoristic prose of e. M. Remarque in uzbek translations..... 64

НАЗАРОВА МАНЗУРА НАСРУЛЛАЕВНА,
БАХТИЁРОВ ШОХЖАХОН
Роль речи в развитии мышления..... 68

QAHRAMONOV ISLOM BOTIR O‘G‘LI
DAVLYATOVA ELVIRA MURADOVNA
The problems of thematic classification of
military terms in english and uzbek languages..... 71

ADABIYOTSHUNOSLIK

АБДУЛЛАЕВ МУҲАММАД ҲАМЗАЕВИЧ
Убайдий ва шайх Саъдий..... 75

МУСТАФОҚУЛОВ РЎЗИҚУЛ БОЙНАЗАРОВИЧ
Мангу барҳаёт сиймо..... 78

ТОИРОВА ДИЛФУЗА ФАЙЗУЛЛАЕВНА
Эстетика запада и востока в творчестве Гюстава Флобера..... 83

TAJIBAYEVA DILFUZA ERKINOVNA
Poetik timsol yaratishda oq rang tasviri 86

МУСИНОВА ЗЕБО ТУРАБОВНА
Разоблачение роковых последствий в историческом
Романе эжена сю «жан кавалье» 88

MANSUROVA UMIDAXON IBROHIMOVNA
Badiiy asarda biografik tasvirning o‘rni 92

BOYMURATOVA NARGIZA BOZORBOYEVNA
Tasavvufiy timsollar va she’riyat 96

NAZAROVA NAMUNA ABDUMAJITOVNA
Sirojiddin Sayyid ijodidan bir g‘azal tahlili..... 98

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2024; 11
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

TILNING MOHIYATI VA VAZIFALARINI YUZAGA KELTIRISHDA USLUBIYATNING O‘RNI

Babaxanova Dilarom Axmatxanovna,
Namangan davlat universiteti dotsenti,
filologiya fanlari nomzodi

Har bir individ, ya'ni shaxs tashqi olamdan o‘zicha ta'sirlanadi-da, uni o‘zicha tushunib, idrok etadi, hamda o‘zgaga yetkazishga intiladi.

Kishilar har qanday sharoitda va faoliyatning barcha sohalarida aloqa qilish jarayonida tildagi leksik, frazeologik, grammatik va fonetik vositalarni tanlash va ishlatilishda bir-birlaridan ma'lum darajada farq qiladilar. Ha, umumxalq tili doirasida til vositalarining bunday tanlab olinishi nutqning xilma-xil ko‘rinishlarining paydo bo‘lishiga olib keladi. Nutqning bu xilma-xil ko‘rinishlari esa nutq stillari deb yuritiladi.[1]

Stil (uslub) asli grekcha «stilas» so‘zidan olingan bo‘lib, uning lug‘aviy ma'nosi qalamdir. Bunday qalam qadim zamonlarda va o‘rta asrlarda yozish-chizish quroli bo‘lib xizmat qilgan. Insonlar esa o‘z fikr-mulohaza shaklini shu qalam vositasida chizganlar.

Tarixiy ma'lumotlarga qaraganda, u vaqtlarda hozirgiday qalam, qog‘oz bo‘lmagan, balki hozirgidek qog‘oz o‘rnida-mum surtilgan taxtakachu, qalam (ruchka) o‘rnida – ana shu «stil»ni ishlatganlar. Qadimgi greklar mum surtilgan taxtakachlarga shu tayoqcha bilan yozganlar. Xato yozilgan so‘z yoki gaplarni tayoqchaning yassi tomoni bilan o‘chirib tuzatganlar. Rimliklar ham, hindlar ham, arablar ham bunday tayoqchalardan o‘z maqsadlarini ifodalashda foydalanganlar.

Davrlar o‘tishi bilan u yoki bu yozuvchining so‘z tanlash, gap tuzish usulini stil deb atay boshlaganlar. F. Nasriddinov o‘zining «Til, uslub va obraz» maqolasida shunday deydi: «Biz tushungan stil mutlaqo boshqa ma'noda, ya'ni yozuvchining o‘ziga xos bo‘lgan badiiy mahorati bo‘lsa ham, lekin u o‘sha genetik ma'no bilan qarindoshlik alomatlarini yo‘qotgan emas. Chunki biz ham hozir stil deganda u yoki bu yozuvchining yozish yo‘li-yo‘sinini anglaymiz. Faqat farqi shundaki, bunda yozuvchi yozgan asarlar ko‘zda tutiladi».[2] Uslub har bir yozuvchining o‘ziga xos bo‘lgan badiiy tasvir usulidir.

Akademik Ya. Gort tili bilan aytsak, uslub bu – tom ma'noda yozuvchining bayonlash xarakteri, bu – nutqqa munosabat, ya'ni yurganingizda gavdangiz qanday harakat qilsa, xuddi o‘shanga xos bir gap, yozishdagi husnixat, aft-angoringiz va yuz ifodangizdir; bu har bir yozuvchining individual ko‘rinishidir.[3]

Tajriba va kuzatishlarimizdan ma'lumki, bir yozuvchining bir emas, bir necha asarlarini o‘qir ekanmiz, ular orasida shakliy o‘xshashliklar, u yoki bu darajada yaqinlik borligiga guvoh bo‘lamiz. Shuning uchun ham u yoki bu yozuvchining uslubi haqida fikr yuritganimizda ana shu «o‘xshash» tomonlarga, «yaqinliklarga» qarab, ulardagi umumiy tomonlarni aniqlab olamiz-da, «Bu Abdulla Qodiriyning tili», «Bu Oybekning tili», «Bu Abdulla Qahhorning tili», «Bu Said Ahmadning tili», «Bu O‘tkir Hoshimovning tili», «Bu Tohir Malikning tili yoki uslubi», deya hukm chiqaramiz. Chunki har bir yozuvchining individual uslubi mazkur adibning faqat o‘zigagina xosdir.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, har qanday uslub (so‘zlashuv uslubi, rasmiy ish uslubi, ilmiy uslub, publitsistik uslub, badiiy uslub va b.) ning asosi, uning yuragi til hisoblanadi. Bu – uslub, go‘yo, shaxmat taxtasidagi shohdir. Agar Shoh yo‘q ekan, hech qanaqa o‘yin ham bo‘lishi mumkin emas. Til yo‘q ekan – yozuvchi ham yo‘q.[4]

Turkiy tilda so‘zlashuvchi urug‘-qabilalar ittifoqi va ular tilining shakllanishi juda qadim zamonlardan boshlanadi.[5] Uning asosiy fonetik, leksik va grammatik xususiyatlari negizi uzoq vaqtlar davomida shakllangan va rivojlanib kelgan bo‘lib, bu haqda Sibirda, Mo‘g‘ulistonda, Qozog‘istonda va O‘rta Osiyoning turli joylarida topilgan qadimgi turkiy yozma yodgorliklar juda yaxshi tasavvur beradi.[6] Masalan, Shimoliy Mo‘g‘uliston hududidan o‘tgan Yenisey va

[1] Shomaqsudov A. va boshqalar. O‘zbek tili stilistikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1983. – B. 9.

[2] O‘zbek tili stilistikasi masalalari, Ilmiy asarlar to‘plami, 486. – Toshkent: Toshkent Davlat universiteti, 1975. – B. 44.

[3] Gort YA. Filologicheskiye roziskaniya, 1899. – C. 74-75.

[4] Bu haqda Konstantin Fedin. Til haqida munozara. – Moskva: Pisatel, iskusstva, Vremya. 1957. – S. 338.

[5] Qarang. Yaziki narodov, tom 2. Tyurkiskiye yaziki. – Moskva, 1966. – S. 14-15.

[6] Shomaqsudov A. SH. O‘zbek tili va uning stilistik turlarining tarixiy ildizlari masalasiga doir, O‘zbek tili stilistikasi masalalari, Ilmiy asarlar to‘plami, 486. – Toshkent, 1975. – B. 13.

O‘rxun daryolari bo‘ylaridan topilgan yozuv. Buni O‘rxun-Yenisey yozuvlari deb yuritishadi. «Bu yozuv yodgorliklarini hozirgi turk xalqlaridan birortasi yaratgan deb aytish to‘g‘ri chiqmaydi, chunki u zamonlarda urug‘-qabilachilik davrini boshidan kechirayotgan turk xalqlari (VI-VIII asrlar) hali mustaqil xalq sifatida uyushmagan edilar. Bu yodgorliklarning tili haqida ham xuddi shuni aytish kerak bo‘ladi. Bu yozuv yodgorliklarini yaratishda so‘nggi taraqqiyot davrlarida turk xalqlarining tashkil topishida ishtirok etgan juda ko‘p turli-tuman qabila va urug‘lar qatnashgan, desak haqiqatga yaqinroq bo‘ladi».[1]

Tadqiqot va kuzatishlarga ko‘ra, bizgacha yetib kelgan O‘rxun – Yenisey (Enasoy) va shuning singari boshqa ko‘pgina yozma yodgorliklar barcha turkiy urug‘-qabilalarning hayoti va faoliyatida xizmat qilgan qadimgi turkiy tilning boy hamda har jihatdan taraqqiy etganligidan guvohlik beradi. Shuningdek, turkiy xalqlar adabiy tilining ilk taraqqiyot davri va uning uslubiy tur-xillarini aniqlashda ham bu yodgorliklarning ahamiyati katta ekanligini alohida ta’kidlash joizdir.

A.Sh.Shomaqsudov yuqorida qayd etilgan maqolasida o‘zbek xalq tili taraqqiyotining qadimgi davrini mavjud yozma yodgorliklar va ularni o‘rganishga oid ilmiy tekshirish ishlari asosida ikkiga ajratishni ta’kidlaydi. Masalan, qadimgi o‘zbek tilining tarkib topishi va yozma adabiy til an’analarining vujudga kelish davri (XI-XII asrlar). Bu davrning muhim yodgorliklari sifatida esa Yusuf Xos Hojibning «Qutadg‘u bilig» (XI asr), Ahmad Yugnakiyning «Hibatul xaqoyiq» (XII asr) asarlarini hamda bu davrda yaratilgan yuridik xujjatlarni[2] ko‘rsatish mumkin.

Ikkinchi davr esa (XII-XIV asrning yarmi) Sharqiy adabiy til an’anasi ta’sir doirasining kengayib borishi bilan xarakterlanadi. Bu davrning yodgorligi sifatida Ahmad Yassaviyning «Devoni hikmati» (XII asr), Rabg‘uziyning «Qissaul anbiyo» (XIV asr) asarini; shuningdek, adabiy tilning Oltin O‘rda shaklida yozilgan Qutbning «Xisrav va Shirin», Xorazmiyning «Muhabbatnoma» asarini hamda adabiy tilning chig‘atoy ulusi tilida yozilgan «Yusuf va Zulayho», «O‘g‘uznoma» kabi asarlarni ko‘rsatish maqbuldir.

Shuni ham aytish kerakki, eski turkiy tilning uslubiy turlari shakllanishi va rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘lgan masalalardan biri – «Qutadg‘u bilig»da ishlatilgan «bug‘raxon tilincha» ifodasiga berilgan izoh va tushuntirishga doxil mulohazalardir. «Qutadg‘u bilig» muallifi Yusuf Xos Hojib asarning nasriy muqaddimasida shunday yozadi: «Mochin olimlari va hakimlari qamug‘ ittifoq bo‘ldilar, kim Mashriq viloyotinda Turkiston ellarinda Buxraxon tilincha bu kitobdin yoxshiroq hargiz kim ersa tasnif qilmadi».[3]

Tadqiqotchilardan biri – Qayum Karimov «Buxraxon tilincha» iborasini keng ma’noda tushunib, «Buxraxon qo‘l ostida birlashgan turk davlati tarkibiga kirgan hamma asosiy qabilalar uchun tushunarli bo‘lgan» tilni nazarda tutmoq zarurligini ta’kidlaydi.[4] Turkiyshunos olim S.Ye.Malov esa o‘z tekshirishlaridan birida bu iborani stil (uslub) ma’nosida ham tushunish mumkinligiga ishora qiladi.[5]

Muallifning o‘zi ham «Qutadg‘u bilig»ning she’riy muqaddimasida asarni «xon tilincha» tartib berib yozganini aytadi:

Bu Bug‘raxon vaqti ichra ani
*Yema **xon tilincha** bu etmish muni*[6]

Mazmuni:
Bu Bug‘raxon davrida uni (yozilib),
*Shuningdek, **xon tilinda** bunga tartib berilgandir.*

Yana asar muallifiga murojaat etar ekanmiz, u yuqorida ko‘rib o‘tganimizdek, «xon tilincha» tartib berib yozgan bu asarini Qoshg‘orda yozib tugallaganini, kitob esa «xonlar xoni Tavg‘och Qora Bug‘ra»ga manzur bo‘lganini aytib o‘tganligining guvohi bo‘lamiz.[7]

Bulardan tashqari, Yu.X.Hojib «Qutadg‘u bilig» asarini qaysi tilda yozganligi haqida ma’lumot berar ekan, *turkcha* degan terminni ishlatadi:

Arabcha tejikcha kitoblar o‘qush
Bizning tilimizcha bu yumg‘i o‘qush
*Bu **turkcha qo‘shuqlar** tuzattim senga*
O‘qurda unitma duo qil menga.[8]

Mazmuni:
Arabcha-tojikcha bunday kitoblar talaydir,
Bizning tilimizda esa bu jamlangan zakovatdir.
Senga bu turkcha qo‘shiqlarni tartib berdim,
O‘qirda unutma, mening haqimga duo qil.

Muallif asarining oxirgi bobida turkcha so‘zga ishlov berganini, uni yig‘ib-terib to‘planganini; bu turkcha so‘zni yovvoyi tog‘ kiyigiga o‘xshatganini, ularni ohista ushlab, aldab o‘ziga yaqinlashtirgani, ya’ni o‘rgatganini badiiy misralarda ifodalab beradi.[9]

Ko‘rinadiki, Yusuf Xos Hojib «Qutadg‘u bilig» asarini yuqoridagi «turkcha» deb nazarda tutilgan tilda, ya’ni Bug‘raxon saltanati tarkibiga kirgan qabilalar uchun tushunarli bo‘lgan tilda yozgan. Uning «Bu-

[1] O‘qish kitobi. Eski o‘zbek yozuvi namunalari. – Toshkent: O‘z Davlat o‘quv-pedagogik nashriyoti, 1960. – B. 6.
[2] Malov. S.Ye. Pamyatniki drevnetyurkskoy pismennosti, – M-A, 1951. – S. 200-221
[3] Yu.X. Hojib. Qutadg‘u bilig. – Toshkent: Fan, 1971. – B. 48.
[4] Yu.X. Hojib. Qutadg‘u bilig. – Toshkent: Fan, 1971. – B. 13.
[5] Malov. S.Ye. Pamyatniki drevnetyurkskoy pismennosti, - M-A, 1951. – S. 302.
[6] Yu.X. Hojib. Qutadg‘u bilig. – Toshkent: Fan, 1971. – B. 52.
[7] Yu.X. Hojib. Qutadg‘u bilig. – Toshkent: Fan, 1971. – B. 66.
[8] Yu.X. Hojib. Qutadg‘u bilig. – Toshkent: Fan, 1971. – B. 58.
[9] Yu.X. Hojib. Qutadg‘u bilig. – Toshkent: Fan, 1971. – B. 948.

g‘raxon tilincha» deyishidan maqsadi, S.Ye.Malov ishora qilganidek, oliy, mo‘’tabar uslub (visshiy stil)ni, ya’ni o‘sha davr xon saroyiga mansub rasmiy-kitobiy nutqni tushungan bo‘lishi ehtimoldan uzoq emas.[1]

Yozuvchi jamiyatdagi turli aloqa ehtiyojlarini qondirishda yozuvning ahamiyatini ham alohida ta’kidlaydi.[2]

Bu yerda ham Yu. X. Hojibning tilni ekspressiv-uslubiy jihatdan og‘zaki nutq («tilin so‘z») va yozma nutq («bitig so‘z») deb farqlash haqidagi ishorati ham o‘sha davr nutqining ma’lum uslubiy turlarini o‘rganish nuqtai nazaridan juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xullas, tilshunos olim A.Sh.Shomaqsudovning ta’kidlashicha, qadimgi yozma yodgorliklar tilini lingvo-stilistik aspektda tekshirish turkiy xalqlar adabiy tillarining stilistik tur-xillarini, turli stil elementlarining tarkib topishi jarayonini belgilashda muhim ahamiyatga egadir. Zero, bu o‘zbek tili vazifaviy uslublarining shakllanish jarayonining tarixiy ildizlarini obyektiv tarzda hal etishning zarur shartlaridir biri hamdir.

O‘zbek tilshunosligida uslubiyatning fan sifatida shakllanishi, asosan, 1950 yillardan so‘ng boshlangan bo‘lsa ham, uning kurtaklari uzoq o‘tmishga borib taqaladi. Masalan, yuqorida qayd etganimizdek, «Qutadg‘u bilig», «Hibbat-ul-haqoyiq», «Devonu lug‘otit turk» kabi yodnomalarda tilga e’tibor, so‘z tejash, mantiqiy va qisqa gapirishga da’vat etish motivlari borki, bular mazmuni jihatidan uslubiy mohiyat kasb etadi. Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy asarlari, ayniqsa, uning «Muhokamat-ul lug‘otayn», «Xazoyinul-maoniy» kabi risolalari fikr ifodalashda, so‘z tanlash va uni o‘z o‘rnida ishlatish, so‘zga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lishga undaydiki, buni uslubiy ta’limot demay bo‘lmaydi.

O‘zbek tili uslubiyat fani bevosita rus tili stilistikasi ta’sirida, uning qolip va modellari zaminida vujudga keldi va rivojlana boshladi, desak xato bo‘lmas.

Jahon tilshunosligida, shu jumladan rus tilshunosligida ham stilistika tilning mohiyati va vazifalarini chuqur tahlil qilish natijasi o‘laroq fan sifatida ajralib chiqdi va rivojlanish yo‘liga kirib oldi. V.Gumboldt, I.A. Boduen de Kurtene, F. Sossyur, G.O. Vinokur, A.P. Yakubinskiy, Ya. Gort, V.V. Vinogradov, N.Yu. Shvedova kabilar nutqni o‘rganishga katta e’tibor berdilar. Va nihoyat, lingvistik stilistika shakllandi. Nutq hodisalari chuqur o‘rganila borgan sayin ilmiy tadqiqot obyektiga aylana boshladi.

Nutq, nutq jarayoni va uni qabul qilish kabi hodisalarni psixologiya, fiziologiya kabi fanlar ham o‘rganadi. Lekin tilshunoslik tilning faoliyat shakllari, bularning kommunikativ, emotsional va tarbiyaviy-ta’limiy tomonlari yuzasidan bahs yuritadi. Tilning bu xususiyatini chuqur o‘rgangan rus olimlari rus tili stilistikasi bo‘yicha talaygina asarlar yaratdilar.

O‘zbek tilshunosligida ham uslubiyatga oid ilmiy ishlar yaratildi, maqolalar yozildi. 1980 yillarga kelib, vazifaviy uslublar bo‘yicha doktorlik va nomzodlik dissertatsiyalari himoya qilindi hamda qilinmoqda. Masalan, R.Qo‘ng‘urov, I.Qo‘chqortoyev, B. O‘rinboyev, M. Mukarramov, E. Qilichev, A.Shomaqsudov va boshqalarning ilmiy maqolalari, monografiya va risolalari o‘zbek tili uslubiyatining fan sifatida shakllanishiga hissa bo‘lib qo‘shildi.

Rus tilshunosligida ham, o‘zbek tilshunosligida ham uslubiyatning predmeti, tekshirish obyekti bir tomonlama ko‘rsatiladi. Deyarli, barcha manbalarda ekspressiv bo‘yoq kasb etgan til hodisalarigina uslubiy obyekt sifatida talqin etiladi. Bunday talqin uslubiyatning mazmun va imkoniyatlarini ancha toraytirib qo‘ydi. Shuni e’tirof etish kerakki, tilda uslubiy mohiyat kasb etmaydigan hech narsa yo‘q. Demak, uslubiyat tushunchasi «til», «nutq», «ekspressiya» tushunchalariga nisbatan juda keng, hatto cheksiz-chegarasizdir. Biroq uslubiy tahlil jarayonida tilning umumlashtirish xususiyatlarini hisobga olib, fonetika, leksika, morfemika, morfologiya va sintaksislarda alohida o‘rganilishi lozim bo‘lgan hodisalar chetlab o‘tiladi, punktuatsiya esa deyarli tilga olinmaydi.

Uslubiyat, eng avvalo, normativ grammatika bilan chambarchas bog‘langan. Normativ grammatika qonun-qoidalariga to‘la amal qilish yoki uni buzish ham uslubiyat o‘rganadigan sohadir.

Egalik, kelishik, zamon, mayl va boshqa qo‘shimchalarni o‘rinsiz yoki almashtirib ishlatish, olmoshdan foydalanmay, ot, sifat yoki sonni takrorlash kabilar ham uslubiy obyekt, uslubiy xulosalar manbaidir. Buni shartli ravishda «oddiy» yoki «normativ» uslubiyat deb ataymiz. «Normativ» («oddiy») uslubiyat ekspressiya bilan bog‘liq bo‘lmagan, tamomila neytral bo‘lgan til-nutq hodisalarini o‘rganadi. Masalan, …Muhammadjonni peshonasidan o‘pdi. (A.Q.) – Muhammadjonning peshonasidan o‘pdi. O‘quvchilarga ajratildi. – O‘quvchilar uchun ajratildi kabi gaplarda qo‘llangan shakllarning qaysi biri qanday holatda ishlatilishi aniqlanadi.

Bundan tashqari, arxaizm, istorizm, dialektizm, kasb-hunarga oid leksik qatlam so‘zlari, fanga oid terminlarning ishlatilishi ham ekspressivlik hosil qilmaydi. Demak, ular ma’lum bir nutq uslubiga xoslanganligi bilan ajralib turadi, xolos. Shu sababli bular ham «normativ» («oddiy») uslubiyatning tekshirish obyektidir.

Og‘zaki va badiiy publitsistik uslubda tashqi olam voqea-hodisalarini atayin bo‘rttirib, kuchaytirib ko‘rsatish, shu yo‘l bilan tinglovchi (o‘quvchi)ga, uning

[1] O‘zbek tili stilistikasi masalalari, Ilmiy asarlar to‘plami, 486. – Toshkent: Toshkent Davlat universiteti, 1975. – B. 9.

[2] Yu.X. Hojib. Qutadg‘u bilig. – Toshkent: Fan, 1971. – B. 431-432.

ruhiy holati, ong-tushunchasiga biror yo‘sinda ta’sir etish maqsadlarida tovush, so‘z, birikma va gap tanlash ham borki, buni biz ekspressiv uslubiyat deb ataymiz. Ekspressiv uslubiyat vositalari obraz yaratishda, voqelikni obrazli tasvirlashda, kishida salbiy yoki ijobiy his-tuyg‘u uyg‘otishda muhim rol o‘ynaydi.

Biz yuqorida uslubiyat obyekti bo‘lmaydigan hech qanday til va nutq hodisasi yo‘qligini aytib o‘tdik. Tilshunoslikning har bir bo‘limi u yoki bu darajada, yo normativ, yo ekspressiv uslubiyatning obyekti bo‘lib xizmat qiladi. Masalan, unli va undoshlarning ishlatilishi, talaffuzi, urg‘u, pauza, takt va boshqalar normativ uslubiyat obyekti bo‘lsa; unlini cho‘zish, undoshni ikkilantirish, maxsus urg‘u berish, maxsus pauza, takt o‘rnini almashtirish, unliga, ba’zan undoshga maxsus rang berish (fonologik sintagmatika) kabilar ekspressiv uslubiyat obyektidir.

Morfemikada so‘z o‘zgartuvchi affikslar normativ, shakl yasovchilar ekspressiv uslubiyat obyektidir. So‘z yasalishida rus tilshunosligida ham, o‘zbek tilshunosligida ham uslubiy mohiyat bor deb qaraladi. Biroq uslubiyat so‘zni o‘zak+yasovchi (o‘zak+o‘zak) ga ajratib tekshirmaydi. Demak, so‘z yasalishi uslubiyat obyekti bo‘la olmaydi. Lekin, toshbag‘ir, otashqalb kabi (murakkab so‘z) ko‘chma ma’noli yasalishlar bir butun holda ekspressiv uslubiyat obyekti bo‘lishi ham mumkin.

So‘z turkumlaridan foydalanish ham normativ uslubiyat obyektidir.[1] So‘z o‘zgartuvchi va shakl yasovchilardan foydalanish ham morfologik vositalar tushunchasiga kiradi. So‘z o‘zgartuvchi va shakl yasovchilarning vazifaviy almashinuvi ma’lum uslubiy maqsadlarga xizmat qildiriladi: nondan yeng … deyish bilan butundan qism va hurmat; ovqatga qarab o‘tirilsin … deyish bilan hurmat; qani, ketdik … deyish bilan da’vat kabi ma’nolar ifoda etiladi.

Til sintaktik vositalarining imkoniyati va ekspressiv – emotsional xususiyatlari beqiyosdir. Sintaktik kategoriyalar normativ uslubiyatning ham, ekspressiv uslubiyatning ham obyektidir. Biz keldik gapi tinch ohang bilan aytilganda oddiy uslubiyat obyekti, alohida kuchli ohang bilan aytilganda, axborot tushunchasiga quvonish tushunchasi qo‘shiladi va ekspressivlik hosil qiladi.

Tinish belgilari ham uslubiy vositadir. Ularning aksariyati bevosita emas, balki gap, gaplar semantikasi orqali uslubiy vazifa bajaradi. Qo‘shtirnoq, qavs ichida berilgan so‘roq va undov belgilari, ko‘p nuqta kabilar gap mazmuniga biror jilo, ekspressiya qo‘shishi bilan ajralib turadi.

Xullas, uslubiyat nutqning barcha faoliyatini tekshiradi va o‘z xulosalarini bayon etadi, o‘zbek adabiy tili uslublari uzoq shakllanish tarixiga ega.

Rezyume. Tilning mohiyati va vazifalarini yuzaga keltirishda uslubiyatda muhim ahamiyatga ega. Maqolada uslub atamasining kelib chiqishi, ma’nolari, qo‘llanishi xususiyatlari ko‘rsatilgan. So‘zlashuv, rasmiy-ish, ilmiy, publitsistik, badiiy nutq uslublarining yuzaga kelishi jarayoni yoritilgan.

O‘zbek tili taraqqiyotining qadimgi davridagi yozma yodgorliklar tili hamda Mahmud Koshg‘ariy**,** Yusuf Xos Hojib kabi buyuk allomalarning ayrim asarlari lingvo-stilistik aspektda tahlil etilgan.

Resume. The essence and functions of language are of great importance in the development of style. The article shows the origin, meanings, and features of the use of the term style. The process of the emergence of colloquial, official-business, scientific, journalistic, and artistic speech styles is highlighted. The process of conversation, official affair, scientific, publicist, an emergence of the artistic speech styles are also indicated in the article.

Ancient novels and inheritances of Uzbek language’s development from the history as well as some works of the great scholars and ancestors such as Makhmud Koshgariy and Yusuf Xos Xojib are analyzed in the lingo-stylistic way within the article.

Резюме. Методология важна в создании сущности и задач языка. В статье раскрывается происхождение, значения и особенности термина стиль. Освещен процесс возникновения разговорного, официально-делового, научного, публицистического и художественного стилей речи. В статье также указывается процесс появление разговорный, официальный, научный, публицистический и художественных стилей речи.

Древние романы и наследие развития узбекского языка из истории, а также некоторые произведения великих ученых и предков, таких как Махмуд Кошгарий и Юсуф Хос Ксожиб, анализируются лингвостилистическим образом в рамках статьи.

[1] Enazarov T. O‘zbek nutqi madaniyati. – Toshkent, 2017. – B. 55.